

ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ
Ι' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

(ΧΑΝΙΑ, 1-8 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2006)

ΤΟΜΟΣ Β3

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

(ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ – ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
– ΓΛΩΣΣΑ & ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ)

—ΑΝΑΤΥΠΟ—

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ»

ΧΑΝΙΑ 2011

Επιμέλεια τόμου :

Μιχάλης Ανδριανάκης

Προϊστάμενος 28ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

(*mixandrian@hotmail.com*)

Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος

Ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

(*ekapsome@yahoo.gr*)

Διορθώσεις, σελιδοποίηση και τυπογραφική φροντίδα :

Κωστής Ψυχογιός (*pezanos@otenet.gr*)

Εκτύπωση & βιβλιοδεσία : «Τυποκρέτα» – Γ. Καζανάκης Δ/χοι Α.Β.Ε.

Βι.Πε. Ηρακλείου Κρήτης (*info@kazanakis.gr*)

Η έκδοση πραγματοποιείται με την υποστήριξη της Περιφέρειας

Κρήτης: Περιφερειακής Ενότητας Χανίων (*www.chania.eu/*)

Την ευθύνη της έκδοσης έχει το Δ.Σ. του «Χρυσοστόμου»:

Αντώνης Πετρουλάκης (*πρόεδρος*), Κώστας Μαυρακάκης (*αντιπρόεδρος*),

Βαγγέλης Μπούρμπος (*γραμματέας*), Χαράλαμπος Σκριβλιωτάκης (*ταμίας*),

Πάννης Κουκλάκης, Αικατερίνη Μανιά, Κωνσταντίνος Πρώμος (*μέλη*).

ISBN (vol.) : 978-960-86480-5-0

ISBN (set) : 978-960-86480-2-9

© 2011 ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ»

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1899

Χάληδων 83, 731 31 Χανιά Κρήτης. Τηλ. & fax : 28210-53879

www.chrysostomos-chania.gr/ E-mail: chrysostomos@otenet.gr

Μια ακόμη απήχηση της *Ερωφίλης* :
ο Πρόλογος του Χάρου και η *Αποστροφή*
προς τον θάνατον του Παύλου Κλάδου (1712)

Ο Παύλος Κλάδος, ή Κλαδόπουλος όπως ήταν αλλιώς γνωστός, ήταν ιερέας από τις Αρχάνες. Όταν απέκτησε τον τίτλο του Οικονόμου, υπέγραφε πια απλώς ως Παύλος ο Οικονόμος. Γνωρίζουμε ότι γεννήθηκε το 1682, χειροτονήθηκε το 1709 και από τις αρχές της δεκαετίας του 1710 μέχρι τα τέλη αυτής του 1740 ασχολήθηκε και με τη σύνθεση ποιημάτων.¹ Η γνωστή σ' εμάς ποιητική παραγωγή του Κλάδου αποτελείται από πέντε ποιήματα ποικίλης έκτασης, που τα αναφέρω παρακάτω κατά τη χρονολογική σειρά συγγραφής τους:

- A. Το θρησκευτικού χαρακτήρα *Αποστροφή προς τον θάνατον και θρησκευτικά συμβουλαί*, που στο χειρόγραφο χαρακτηρίζεται ως «Ρίμα νεωτέρα ποιηθείσα παρ' εμού Παύλου ιερέως του Κλαδόπουλου εκ χωρίου Απάνω Αρχάνες». Αποτελείται από 172 ιαμβικούς ενδεκασύλλαβους στίχους με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία και δηλώνεται στο χειρόγραφο ότι γράφτηκε το 1712, όπως και
- B. ένα άλλο, 14στιχο, άτιτλο στιχούργημα για τη ματαιοδοξία και την απληστία του ανθρώπου, που βρίσκεται μαζί με το πρώτο στο ίδιο αυτόγραφο χειρόγραφο.

* Επίκουρη καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Καρνατίδων 32, 714 09 Ηράκλειο. E-mail: tmarkom@otenet.gr

1 Οι πληροφορίες αυτές αντλούνται από το μελέτημα του Χρ. Ν. Πέτρου-Μεσογειτή, «Κρητικοί στίχοι εκ παλαιών χειρογράφων της βιβλιοθήκης του Μουσείου Ηρακλείου», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών*, τ. Β' (1939), σ. 345-346.

- Γ. Τριάντα χρόνια αργότερα, το 1733, ο Κλάδος συνθέτει ένα στιχούργημα *Κατά των γυναικών*, αποτελούμενο από 150 ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους. Το ποίημα είναι μια σκληρή σάτιρα, ένα κατηγορητήριο εναντίον των γυναικών, για την πονηριά, την κακία, τη φιλαργυρία και την ενασχόλησή τους με τη μαγεία. Και ταυτόχρονα γράφει
- Δ. το πολύ συντομότερο (μόλις 50 ομοιοκατάληκτοι στίχοι) *Πτωχοί νυμφευόμενοι*, το οποίο στο χειρόγραφο επιγράφεται «Περὶ των νέων οπού αγαπούν και δεν έχουν σολτία», και που φαίνεται ότι ο ποιητής το είχε συλλάβει πρωτίστως ως ειρωνεία εναντίον των φτωχών ανδρών που διαλέγουν σύζυγο από οικονομικό συμφέρον, ως αντίβαρο στη γυναικεία σάτιρα του προηγούμενου ποιήματος. Δεν χάνει όμως την ευκαιρία να στρέψει και πάλι τα βέλη του εναντίον των γυναικών που κάνουν στους φτωχούς αυτούς συζύγους τους τη ζωή μαρτύριο.
- Ε. Τέλος, τρία χρόνια μετά τα δύο προηγούμενα, το 1736, γράφει ένα στιχούργημα 902 δεκαπεντασύλλαβων στίχων, με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία και θέμα την *Ιστορίαν διὰ την εκκλησίαν του αγίου ενδόξου μεγαλομάρτυρος Μηνά του τροπαιοφόρου και θαυματουργού*, στο οποίο περιγράφει την ανακατασκευή του δίκλιτου εγκαταλελειμμένου ναού της Υπαπαντής και του Αγίου Μηνά, από τον αρχιερέα Γεράσιμο Λετίτζη (1725–1755), δίνοντας παράλληλα και ένα χρονικό των εκκλησιαστικών πραγμάτων στο Μεγάλο Κάστρο κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την τουρκική κατάκτηση. Το ποίημα γράφτηκε το 1736 και έχει δημοσιευτεί από τον Θεοχάρη Δετοράκη.²

Τα τέσσερα πρώτα ποιήματα δημοσιεύτηκαν από τον Χρ. Πέτρου-Μεσογειήτη το 1939,³ και είναι σαφές ότι χρειάζονται μια νέα, επιμελημένη έκδοση και ενδεχομένως μian επανεκτίμηση της ποιητικής τους αξίας, που ο εκδότης την είχε τότε σχολιάσει πολύ απαξιωτικά.⁴

2 Θεοχάρης Δετοράκης, *Μηνάς ο Μεγαλομάρτυς: Ο Άγιος του Μεγάλου Κάστρου. Αγιολογικά – Υμνολογικά – Ιστορικά*, Ηράκλειο 1995, σ. 79-85. Ολόκληρο το στιχούργημα δημοσιεύεται στις σ. 327-335 του ίδιου τόμου.

3 Πέτρου-Μεσογειήτης, «Κρητικοί στίχοι», ό.π.

4 «Είναι αληθές ότι τα ποιήματα ταύτα στερούνται καθ' ολοκληρίαν λογοτεχνικής αξίας», ό.π., σ. 339.

Περιέχονται ανά δύο σε δύο αυτόγραφα χειρόγραφα του ποιητή, τα οποία σώζονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου και τα έχει περιγράψει ο Θεοχάρης Δετοράκης.⁵

Η *Ερωφίλη* είναι ίσως εκείνο το έργο της Κρητικής λογοτεχνίας που έχει αφήσει εντονότερα από τα υπόλοιπα τα ίχνη του σε άλλα λόγια και δημοτικά δημιουργήματα,⁶ ξεκινώντας από τον ίδιο τον *Ερωτόκριτο*, όπως τελευταία έχουν επιβεβαιώσει ο Wim Bakker και η Rosemary Bancroft-Marcus,⁷ αλλά και τον *Ροδολίνο* και τον *Φορτουνάτο* (για να παραμείνουμε στην Κρήτη),⁸ και φτάνοντας μέχρι τον 20ό αιώνα σε λαϊκές διασκευές με τον τίτλο *Πανάρατος* από την ηπειρωτική Ελλάδα, οι οποίες παίζονταν ως αποκριάτικα δρώμενα.⁹ Επίσης

5 Θ. Ε. Δετοράκης, «Περιγραφικός κατάλογος των χειρογράφων των βιβλιοθηκών της πόλεως Ηρακλείου Κρήτης», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, τ. ΜΓ' (1977-78), σ. 219-220.

6 Όπως έχει παρατηρήσει ο Ν. Μ. Παναγιωτάκης, «Η συγκριτικά πλούσια χειρόγραφη παράδοση της *Ερωφίλης* αποτελεί μια ακόμη απόδειξη της δημοτικότητας του έργου μέσα και έξω από την Κρήτη», στον τόμο *Κρητικό θέατρο. Μελέτες*, επιμ. Στέφανος Κακλαμάνης – Γιάννης Μαυρομάτης, Εκδόσεις «στιγμή», Αθήνα 1998, σ. 143. Γνωστή είναι και η μαρτυρία του Κρητικού πρόσφυγα στην Ιταλία Ιωάννη Παπαδόπουλου ότι η *Ερωφίλη* στην Κρήτη παιζόταν συχνά και πάντοτε άρεσε, μια μαρτυρία που τοποθετείται στο πρώτο μισό του 17ου αιώνα. Βλ. Ν. Μ. Παναγιωτάκης, «Νέες ειδήσεις για το Κρητικό θέατρο», στον προηγούμενο τόμο, σ. 149.

7 Βλ. αντίστοιχα «*Ερωτόκριτος* και *Ερωφίλη*. Διακειμενικότητα και ποίηση: ο Πανάρετος και ο Καρπόφορος στον *Ερωτόκριτο*» και «Chortatsis's *Erofilii* and Kornaros's *Eratokritos*: Two masterworks of the Veneto-cretan Renaissance» στον τόμο: Στέφανος Κακλαμάνης (επιμ.), *Ζητήματα ποιητικής στον Ερωτόκριτο*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2006, σ. 291-301 και 303-353. Παρατηρήσεις για την απήχηση της *Ερωφίλης* στο έργο του Κορνάρου είχε κάνει ο Bakker και στη μελέτη του *Ο ποιητής της Θυσίας του Αβραάμ. Διάλεξεις εις μνήμην Ν. Μ. Παναγιωτάκη*, επιμ. Στέφανος Κακλαμάνης, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2003. Βλ. και το δικό μου μελέτημα: «*Ερωτόκριτος* Ε 1191-1200: ένα σχόλιο του Κορνάρου στην *Ερωφίλη*;», υπό έκδοση στα *Κρητικά Χρονικά*, τ. ΛΑ', και ειδικότερα τις βιβλιογραφικές παραπομπές στη σημ. 12.

8 Βλ. *Ερωφίλη, τραγωδία Γεωργίου Χορτάτση*, επιμ. Στυλιανός Αλεξίου – Μάρθα Αποσκήτη, Εκδόσεις «στιγμή», Αθήνα 1988, σ. 75.

9 Βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα – Π. Κρέτση-Λεοντσίνη, «“Πανάρατος”, μονόπρακτος λαϊκή διασκευή της *Ερωφίλης*», *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, τ. ΚΖ' (1957), σ. 110-126. Βλ. επίσης Α. Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Πανάρατος:

έχει διαπιστωθεί ότι η *Ερωφίλη* επηρέασε έργα του Επτανησιακού¹⁰ αλλά και του Χιώτικου θεάτρου,¹¹ ενώ έχουν μελετηθεί αρκετά και οι επιρροές της στη δημοτική ποίηση της Κρήτης.¹²

Διαβάζοντας τα ποιήματα του Παύλου Κλάδου για τις ανάγκες μιας επισκόπησης των ποιητών που έζησαν στον Χάνδακα, το Μεγάλο Κάστρο, από τον 14ο μέχρι τον 18ο αιώνα,¹³ διαπίστωση σε μια πρώτη ματιά τις οφειλές του ποιητή ιερέα στην *Ερωφίλη*, αλλά ενδεχομένως και στον Σαχλίκη και τον Δελλαπόρτα.¹⁴ Θα αφήσω, όμως, τους δύο τελευταίους για μια ευρύτερη μελέτη και θα ασχοληθώ εδώ μόνο με την απήχηση της τραγωδίας του Χορτάτση.

Την απήχηση αυτή ανιχνεύουμε στο πρώτο μέρος του πρώτου χρονολογικά σωζόμενου στιχουργήματος του Κλάδου: αυτού που ο Πέτρου-Μεσογειίτης έχει τιτλοφορήσει *Αποστροφή προς τον θάνατον και θρησκευτικά συμβουλαί*, αλλά που ο ίδιος ο ποιητής το επιγράφει απλώς ως «Ρίμα νεωτέρα», δημιουργώντας την απορία ως

Λαϊκή διασκευή και παράσταση της *Ερωφίλης* στη Δυτ. Ρούμελη», *Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών* 6 (1976/7), σ. 225-51 και της ίδιας, «Θεατρική παράσταση λαϊκής διασκευής της *Ερωφίλης* στο Φανάρι Καρδίτσας», *Θεσσαλικά Χρονικά* 13 (1980), σ. 183-206.

- 10 Βλ. *Ερωφίλη, τραγωδία Γεωργίου Χορτάτση*, ό.π., σ. 75-76.
- 11 Την επίδραση του Προλόγου του Χάρου της *Ερωφίλης* στον πρόλογο του *Δράματος περί του γεννηθέντος τυφλού* του Γαβριήλ Προσοψά (Χίος, τελευταίες δεκαετίες του 17ου αιώνα) θεωρεί φανερή ο Βάλτερ Πούχνερ, *Ανθολογία Νεοελληνικής Δραματολογίας*, τ. Α': Από την Κρητική Αναγέννηση ως την Επανάσταση του 1821, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2006, σ. 313.
- 12 Βλ. Β. Πούχνερ, «Η *Ερωφίλη* στη δημόδη παράδοση της Κρήτης», *Αριάδνη* 1 (1983), σ. 173-235, και κατόπιν στον τόμο *Ελληνική Θεατρολογία. Δώδεκα μελετήματα*, Αθήνα 1988, σ. 127-190.
- 13 Α. Μ. Μαρκομιχελάκη, «Οι ποιητές του Χάνδακα (14ος-18ος αι.)», στον τόμο: *Το Ηράκλειο και η περιοχή του. Διαδρομή στο χρόνο. Ιστορία, αρχαιολογία, λογοτεχνία, κοινωνία*, επιμ. Ν. Γιγουρτάκης, Κέντρο Κρητικής Λογοτεχνίας και Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Αγώνων, Ηράκλειο 2004, σ. 269-311.
- 14 Ώς δε και στον ανώνυμο *Έπαινο των γυναικών* (Κρήτη, αρχές του 16ου αιώνα). Ως προς τον Δελλαπόρτα, εννοώ τα σημεία στα οποία αναφέρεται στη φύση των γυναικών και τις κακές γυναίκες στα *Ερωτήματα και αποκρίσεις Ξένου και Αληθείας*. Εδώ πρόκειται βέβαια για έργα που δεν είχαν τυπωθεί στην εποχή τους, σε αντίθεση με την *Ερωφίλη*, οπότε το θέμα γίνεται πιο περίπλοκο — δύο ή τέσσερις αιώνες μετά τη σύνθεσή τους κυκλοφορούσαν άραγε ακόμη χειρόγραφα τους στην Κρήτη;

προς τι να είναι «νεωτέρα». Τα δύο μέρη στα οποία νοηματικά μπορεί να χωριστεί η ρίμα αυτή διακρίνονται και από τον τίτλο: πρώτα η αποστροφή του ποιητή προς τον προσωποποιημένο θάνατο —σε β' ενικό πρόσωπο (στ. 1-46)— και κατόπιν η αποστροφή του ίδιου προς τους Χριστιανούς της εποχής του (ίσως συγκεκριμένα τους συγχωριανούς και ενορίτες του) —σε β' πληθυντικό (στ. 53-172)— όπου τους προτρέπει να είναι ταπεινοί, να εκκλησιάζονται και να εξομολογούνται τακτικά· μεσολαβούν 6 συνδετικοί στίχοι, σε γ' πληθυντικό, που αναφέρονται γενικά στους ανθρώπους και λειτουργούν ως συμπέρασμα του πρώτου μέρους και πρόλογος του δευτέρου.

Στον παράλληλο πίνακα που βρίσκεται στο τέλος αυτής της μελέτης, παρατηρούμε τις αντιστοιχίσεις των στίχων του Κλάδου με αυτούς του Προλόγου της *Ερωφίλης*, την οποία ο ιερέας θα μπορούσε να έχει γνωρίσει μέσα από μια από τις πρόχειρες λαϊκές ανατυπώσεις στις οποίες κυκλοφορούσε από το 1676 η έκδοση Γραδενίγου.¹⁵ Οι αντιστοιχίσεις είναι νοηματικές και φραστικές. Η διαφορά στο μέτρο (τέσσερις συλλαβές λιγότερες στο ποίημα του Κλάδου) δεν επιτρέπει οι φραστικές ομοιότητες να είναι εκτενείς. Παρατηρούμε ότι ο Αρχανιώτης ιερέας αντλεί από μεγάλα κομμάτια του Προλόγου αφήνοντας έξω δύο ενότητες: το χωρίο 23–60 με τα ιστορικά παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Χορτάτης για να υποστηρίξει ότι «χώρες χαλούν αλάκερες, κόσμοι πολλοί βουλούσι», διότι προφανώς αυτά δεν θα έλεγαν τίποτε στο αμόρφωτο κοινό του Κλάδου, και το χωρίο από τον στ. 93 μέχρι το τέλος, όπου ο Χάρος αναφέρεται στην υπόθεση της τραγωδίας.

Επιπλέον αυτών των αντιστοιχίσεων, που συμβάλλουν στην επαλήθευση της υπόθεσης εργασίας της παρούσας μελέτης, θα ήθελα να κάνω τρεις παρατηρήσεις ακόμη:

1. Ο Κλάδος πρωτοτυπεί μετρικά. Σε αντίθεση με τον ιαμβικό ομοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο που χρησιμοποιεί στα περισσότερα έργα του, εδώ προτιμά τον ιαμβικό ενδεκασύλλαβο. Και αυτό μπορεί να αποτελέσει τεκμήριο για την εξοικείωσή του με την τραγωδία του Χορτάτη, διότι είναι ο στίχος των τεσσάρων χορικών της *Ερωφίλης*. Επίσης, με τα χορικά μοιράζεται το ίδιο ρητο-

15 Βλ. *Ερωφίλη, τραγωδία Γεωργίου Χορτάτη*, ό.π., σ. 12-13.

ρικό ξεκίνημα με αποστροφή σε μια προσωποποιημένη έννοια. Στον Κλάδο: «Ω Κόσμε, πλάνε κι' άδικε και ψεύτη / Θάνατε με τον Άδη πλήσα κλέφτη» στα χορικά του Χορτάτη: α. «Έρωτα, που συχιά σ' τσι πλια μεγάλους...», β. «Ω πλήσα καλορίζικη και πλήσα χαριτωμένη τύχη...» (και εδώ παρατηρούμε την κοινή τους έκφραση «πλήσα + χαρακτηρισμός»), γ. «Του πλούτου αχορταγιά, τση δόξας πείνα...», και δ. «Ακτίνα τ' ουρανού χαριτωμένη...». Αυτό, ωστόσο, που δεν μοιράζεται με τα χορικά ο Κλάδος είναι το πολύπλοκο σχήμα της ομοιοκαταληξίας, που προφανώς δεν είχε τον απαραίτητο ποιητικό εξοπλισμό για να το υιοθετήσει, και έτσι αρκέστηκε στην απλή ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία.

2. Ολόκληρο το πρώτο μέρος του στιχουργήματος του Κλάδου, με τον ποιητή να κατηγορεί τον Θάνατο/Χάρο για τα δεινά που επιφέρει στους ανθρώπους αποτελεί ανάπτυξη του διστίχου 9–10 του Χάρου της *Ερωφίλης*: «Εγώ 'μαι εκείνος το λοιπό απ' όλοι με μισούσι / και σκληροκάρδη και τυφλό κι άπονο με λαλούσι». Είναι σαν να εξηγεί ο Κλάδος ποιες είναι όλες αυτές οι κατηγορίες που «λαλούσιν» οι άνθρωποι για τον θάνατο.
3. Σε σχέση με το θεωρούμενο εδώ πρότυπό του, ο Κλαδόπουλος πρωτοτυπεί με μια τετραμερή εικόνα που δεν υπάρχει στον Πρόλογο της *Ερωφίλης*: πρόκειται για τους στ. 25–32, δηλαδή για τέσσερα δίστιχα, καθένα από τα οποία αναφέρεται σε ένα από τα τέσσερα στοιχεία της φύσης, το νερό (θάλασσα), τον αέρα, τη φωτιά και τη γη, στα οποία καταφεύγει ο άνθρωπος για να γλυτώσει τον θάνατο, όμως χωρίς αποτέλεσμα. Ο πρώτος στίχος κάθε διστίχου αναφέρεται στην προσπάθεια του ανθρώπου και ο δεύτερος στην αντίδραση του Χάρου, ο οποίος μάλιστα χρησιμοποιεί και τα ανάλογα προς το κάθε στοιχείο μέσα: για τη θάλασσα καράβι, για τον αέρα τη φυγή/πέταγμα, για τη φωτιά την υποδαύλισή της και το κάψιμο, και για τη γη τον τάφο. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αυτή η τετραμερής εικόνα αποτελεί ανάπτυξη, με παραδείγματα, της φράσης του Χάρου της *Ερωφίλης*: «τους φεύγου [δηλ. αυτούς που με αποφεύγουν], φτάνω γλήγορα».¹⁶

16 Μπορεί η τετραμερής αυτή σύλληψη να μην υπάρχει στον Πρόλογο της *Ερωφίλης*, υπάρχουν ωστόσο στο έργο διάσπαρτες οι τέσσερις εικόνες της, κυρίως μέσα

Κλείνοντας, θέλω να επισημάνω ότι η σύνδεση του έργου του Κλάδου με την *Ερωφίλη* που επιχείρησα εδώ μπορεί να έχει διπλή χρησιμότητα: αφενός προσθέτει μίαν ακόμη ένδειξη της απήχησης που εξακολούθησε να έχει η τραγωδία του Χορτάτση και στα χρόνια της Τουρκοκρατίας στην πατρίδα της, και αφετέρου μας επιβάλλει να επαναξιολογήσουμε έναν εν πολλοίς άγνωστο ποιητή των πρώτων μετά την άλωση του Χάνδακα δεκαετιών, δηλαδή μιας εποχής για τη λογοτεχνική δραστηριότητα της οποίας σπανίως γίνεται λόγος.

Παύλου Κλάδου,
Αποστροφή προς τον θάνατον
(Έκδοση Χρ. Ν. Πέτρου-Μεσογειτού,
ΕΕΚΣ Β' (1939), σ. 355-356)

Ω κόσμε, πλάνε κι άδικε και ψεύτη,
Θάνατε με τον Άδη πλήσα κλέ(φ)τη,
Γη, ανθρωπογελασμένη, 'ματωμένη
στα πέρατα γροικώ σε ακουσμένη.

Γιατί τους νέους τρέχεις και αφανίζεις

και πλια παρά θεριό τους-ε ξεσκίζεις,
με τόσην απονιά μας-ε κρουσε(ύ)εις

Γεωργίου Χορτάτση,
Ερωφίλη, Πρόλογος
(Έκδοση Αλεξίου – Αποσκήτη)

στ. 4, 58, 70

τσι νέους και τσι γέροντες
5 (13) / πού τόσοι νιοι τση
χώρας σας (63)

κι άπονο με λαλούσι (10)

σε σχήματα λόγου: Βλ., λ.χ., στο μονόλογο του Πανάρετου με τον οποίο αρχίζει το έργο: «μα πλια φωτιά» (στ. 4), «σαν κατατάξει η θάλασσα» (11), «τον ουρανό στοχάζομαι» (21). Επίσης: «Δε φαίνονται στον ουρανό τη νύκτα την καθαρία / τόσα άστρα, μηδέ στο γιαλό τόσα δεν είναι ψάρια / μηδέ σ' τσι κάμπους [=γη] λούλουδα» (Α 261-263) κ.π.ά. Επίσης εμφανίζονται τέσσερα στοιχεία (με τον ουρανό στη θέση της φωτιάς) στον στίχο Γ 181: «Τον ουρανό, τη θάλασσα, τη γη και τον αέρα... παρακαλώ».

<p>Παύλου Κλάδου, <i>Αποστροφή προς τον θάνατον</i> (Έκδοση Χρ. Ν. Πέτρου-Μεσογειτού, ΕΕΚΣ Β' (1939), σ. 355-356)</p>	<p>Γεωργίου Χορτάτση, <i>Ερωφίλη, Πρόλογος</i> (Έκδοση Αλεξίου – Αποσκήτη)</p>
<p>και να τελειώσει η <i>χαίχα</i> [εξουσία, δύναμη] σου <i>γυρε(ύ)εις</i>; Ω Θάνατε <i>πικρέ, ποιος να σου φύγη</i>; <i>Πάυσε την μάνιτά σου, αγάπη λίγη!</i> 10</p>	<p><i>Την άσπρη σάρκα χώματα και βρώμο καταστένω [...] σκουλήγκω κατοικιά κάνω ζιμιό και βρώση (87-89)</i></p>
<p>Κι όλες τζι <u>σάρκες</u> τρώγεις ογιά <u>βρώσι</u>, κι έχεις <i>κρεββάτι κόκκαλα και στρώσι</i> [=στρώση];</p>	<p><i>την όψη λειώνω και χαλώ (88) / τα κάλλη σβήνω (79) / λειώνω τσι δόξης (17)</i></p>
<p><i>Την <u>άσπρην όψιν λειώνεις</u>, γη την κάνεις</i> και <i>πλιο εις την ζώνη του δεν την βάνεις</i>. <i>Κ<ι>' ουδένα δεν αφήνεις σ' όλους τόπους,</i> 15</p>	<p><i>η δικιοσύνη του Θεού να μείνει πληρωμένη (92)</i></p>
<p><i>μα κάνεις <u>δικιοσύνη</u> στους ανθρώπους</i>. <i>Τους παίρνεις και τους έχεις συντροφιά σου,</i> και <i><u>αρχοντικά</u> και πλούτη ας ρημάξου[ν]</i>. <i>Οι γνώμες οι δικές σου όταν βαλθούσιν,</i> και <i><u>χώρες</u> ερημάσσουν και <u>χαλούσιν</u>.</i> 20</p>	<p><i>να τελειώσει σπίτια, γενιές και βασιλειές (90-91)</i></p> <p><i>χώρες χαλούν αλάκερες, κόσμοι πολλοί βουλούσι (22)</i></p>
<p><i>Τζι ανθρώπους όλους σφάζει<ς> και σκοτώνεις,</i> γιατί με το <u>δρεπάνι</u> σου τζι σώνεις. <i>Κι' οι ζωντανοί τρομάσσουν να σε 'δούσι, γυρεύουσίν-ε τόπο να χωστούσι.</i></p>	<p><i>και το δρεπάνι απόυ βαστώ (2)</i></p>

<p>Παύλου Κλάδου, <i>Αποστροφή προς τον θάνατον</i> (Έκδοση Χρ. Ν. Πέτρου-Μεσογειτού, ΕΕΚΣ Β' (1939), σ. 355-356)</p>	<p>25</p> <p>30</p> <p>35</p> <p>40</p>	<p>25</p> <p>30</p> <p>35</p> <p>40</p>	<p>Γεωργίου Χορτάτση, <i>Ερωφίλη, Πρόλογος</i> (Έκδοση Αλεξίου – Αποσκήτη)</p> <p>Τους φεύγου, φτάνω γρήγορα (81)</p> <p>εγώ 'μαι απόυ τσι βασιλιούς τσι μπορεμένους ούλους... θανατώνω (11)</p> <p>χώματα και βρώμο κατασταίνω ... σκουλήκω κατοικιά (87-89)</p> <p>[Βλ. τον 'κατάλογο' των στ. 11-14]</p> <p>Λειώνω τσι δόξες και τιμές, τα ονόματα μαυρίζω (17)</p> <p>Η άγρια κι ανελύπητη και σκοτεινή θωριά μου (1) / και δίχως λύπηση κιαμιά (78) / και ποτέ λύπηση δε γνωρίζω (86)</p>
<p><i>Μ' α<ν> πέσουν στον γιαλό, εσύ τους πιάνεις</i></p> <p><i>και μέσα στο καράβι σου τζι βάνεις. Κι' εις τον αέρα[ν], αν έρθουν, τους ξανοίγεις, δεν σκ<ι>άζεσαι κιανένα, για να φύγης. Κι' αν πέσουν στη φωτιά, γροικώ να λέγης το πως τηνε συ<μ>παίνεις και τους καίγεις.</i></p> <p><i>Κι' αν μείνουσι στην γην την ανθισμένη, εκεί έχεις κατοικιά αραχνιασμένη, όπου την καρτερούσιν-ε ν'ανοίξη, να μας-ε καταπιή και να σφαλίξη.</i></p> <p><i>Τζι <u>βασιλιάδες</u> στέκεις κι' ανιμένεις</i></p> <p><i>και <u>βρώμα σκουληκιών</u> τους <u>κατασταίνεις.</u></i></p> <p><i>Αρχιερείς μαζώνεις και παπάδες, γέροντες, κορασίδες και χηράδες. Και τες <u>τιμές και δόξες</u> να κρεμνίζης,</i></p> <p><i>και <u>λύπησι</u> ποτέ σου δεν γνωρίζεις.</i></p>	<p>25</p> <p>30</p> <p>35</p> <p>40</p>		

Παύλου Κλάδου,
Αποστροφή προς τον θάνατον
 (Έκδοση Χρ. Ν. Πέτρου-Μεσογείτου,
 ΕΕΚΣ Β' (1939), σ. 355-356)

*Μα κόπτεις και χαλάς τζ' ανθούς του
νέου
 και φίλοι και δικοί του τονε κλαίγου[v].*

*Τ' αντρόγυνα χωρίζεις και τζι μάννες,
 και παίρνεις τα παιδιά και καλογράδες.
 Και την ζωήν οπῶχουν δεν ορίζουν, 45
 και όντα σου θυμηθούν, όλοι δακρύζουν.
 Γι' αυτό[v] οι ανθρώποι <όλοι> ας
 θρηγούσι
 πως κρούσι του Θανάτου θα γενούσι.
 [...]*

Γεωργίου Χορτάτη,
Ερωφίλη, Πρόλογος
 (Έκδοση Αλεξίου – Αποσκήτη)

*Κι εις τον αθό τση νιότης τως
 τσι χρόνους τελειώνω (16)*

*Κι αρπώ νυφάδες και
 γαμπρούς, γέροντες
 και κοπέλια (83)*